

علم منطق

درس شانزدهم

صناعات پنجگانه

قیاس را به اعتبار مادّه آن (یعنی : نوع قضایای تشکیل دهنده مقدمات آن) ، بر پنج قسم به شرح ذیل تقسیم کرده اند :

- برهان.
- جدل.
- خطابه.
- شعر.
- مغالطه.

این اقسام قیاس را ، "صناعات پنجگانه" می نامند.

برای توضیح هریک از صناعات یادشده ، باید پیش از هرچیز ، به شرح و تبیین انواع قضایایی که به عنوان مقدمات و مادّه قیاس

به کار برده می شوند ، پردازیم . این انواع مقدمات قیاس را "مبادی قیاس" می نامند.

مبادی قیاس

مبادی قیاس را به هشت قسم به شرح ذیل تقسیم کرده اند:

- یقینیات.
- مظنونات.
- مشهورات.
- وهمیات.
- مسلّمات.
- مقبولات.
- مشبهات.
- مخیلات.

اینک ، به شرح هریک از مبادی یاد شده می پردازیم :

یقینیات

مقصود از یقینیات در اینجا ، قضایای هستند که به آنها اذعان و اعتقاد قطعی داریم و مطابق با واقع هستند ، و غیر قابل ابطال می باشند.

بنا بر این ، امور ظنی و جهل مرکب و امور تقلیدی ، از گردونه یقینیات ، بیرون هستند.

یقینیات ، بر دو قسم است :

- قضایای یقینی بدیهه.
- قضایای یقینی نظریه که به بدیهیات منتهی می شوند.

قضایای یقینی بدیهه ، بر شش قسم به شرح زیر ، تقسیم می شوند :

- اولیات.
- مشاهدات.
- تجربیات.
- متواترات.
- حدسیات.
- فطریات.

در اینجا به شرح هریک از اقسام بدیهیات می پردازیم :

اولیات

قضیه اولیه عبارت است از قضیه ای که بدون نیاز به سبب خارجی ، مورد اذعان قرار می گیرد و عقل انسان با تصوّر طرفین آن و نسبت میان آنها ، به صحّت و صدق آن قضیه حکم می کند. مثل اینکه بگوییم : "کلّ ، از جزء بزرگتر است". یا اینکه : "اجتماع نقیضین محال است".

مشاهدات

مشاهدات ، عبارتند از قضایایی که بوسیله حواسّ ظاهری یا باطنی ، مورد اذعان عقل انسان قرار می گیرند.

بنا بر این ، مشاهدات بر دو قسم تقسیم می شوند :

1- حسّیات. یعنی قضایایی که با حواسّ ظاهری (بینایی ، شنوایی، بویایی ، چشایی ، و بساواپی) ، ادراک می شوند و عقل انسان به واسطه حسّ ، به صحّت آنها حکم می کند. مثل اینکه بگوییم :

"خورشید می درخشد".

2- وجدانیات. یعنی قضایایی که با حسّ باطنی ، مورد ادراک و اذعان عقل قرار می گیرند. مثل اینکه بگوییم :

"من ، تشنه و گرسنه می شوم".

تجربیات

تجربیات ، عبارتند از قضایایی که پس از مشاهده مکرر تحقق آنها ، عقل انسان به صحت و صدق آنها حکم می کند. مثل اینکه پس از آزمایش مکرر بر روی اقسام فلزات و مشاهده انبساط آنها بر اثر حرارت بگوییم : "هر فلزی بر اثر حرارت ، منبسط می شود".

متواترات

متواترات ، قضایایی هستند که به خاطر کثرت شنیدن آنها از گروه بزرگی از مردم که عادتاً توافق آنها بر دروغگویی محال است، مورد اذعان عقل قرار می گیرند. مثل اینکه بگوییم: "شهر نیویورک ، وجود دارد".

در این مثال ، ممکن است کسی شهر مذکور را ندیده باشد، ولی از بس در باره نیویورک از افراد و رسانه ها شنیده است ، به نحوی که توافق آنها را بر کذب و دروغ عادتاً محال می داند ، و بر این اساس ، اذعان می کند که آن شهر ، وجود دارد.

حدسیات

حدسیات ، قضایایی هستند که به واسطه حدس قوی که یقین آور است ، مورد اذعان عقل قرار گیرد. مثل اینکه بر روی

کره زمین به سمت شمال حرکت کنیم و هرچه بیشتر به آن سو می رویم ، ستارگان جدیدی از افق ظاهر می شوند. از این پدیده با حدسی قوی ، به کروی بودن زمین پی می بریم و می گوئیم :

"زمین ، کروی است".

تفاوت حدسیات با تجربیات این است که در تجربیات ، عقل انسان ، سبب یک پدیده را کشف می کند ، ولی در حدسیات ، هم سبب و هم ماهیت آن سبب را می فهمد.

فطریّات

فطریّات ، قضایایی هستند که قیاس آنها در ذهن انسان حاضر است. بدین جهت در تعریف فطریّات گفته اند : "قضایا قیاساتها معها". بنا بر این ، فطریّات به قیاس احتیاج دارند ، ولی این قیاس همیشه در ذهن وجود دارد.

مثل اینکه بگوئیم :

"عدد 3 ، ثلث عدد 9 هست".

قیاسی که در این مثال وجود دارد بدین شرح است :

"عدد 3 ، عددی است که عدد 9 بر آن و دو قسم مساوی با آن تقسیم می شود".

"هر عددی که عددی دیگر بر آن و دو قسم مساوی با آن
تقسیم شود ، ثلث آن عدد هست".
نتیجه : "عدد 3 ، ثلث عدد 9 هست".

*****